

Prilagođavanje i unapređenje vaspitno-obrazovnog procesa: poštovanje dječijih različitosti iz perspektive vaspitača

Originalni naučni članak

Aleksandra Šindić¹, Olivera Janjić², Jurka Lepičnik Vodopivec³

¹Univerzitet u Banjoj Luci, Filozofski fakultet, Bosna i Hercegovina
aleksandra.sindic-radic@ff.unibl.org

²Centar za predškolsko vaspitanje i obrazovanje, Banja Luka, Bosna i Hercegovina
oliverajanjic@gmail.com

³Univerzitet Primorska, Pedagoški fakultet, Koper, Slovenija
jurka.lepicnik@pef.upr.si

Svako dijete je posebno i neponovljivo, te je jedna od osnovnih pretpostavki savremenog vaspitno-obrazovnog procesa uvažavanje ličnosti djeteta i njegove autentičnosti. Teorijsko utemeljenje rada su pojmovi individualne razlike (mogućnosti) djece predškolskog uzrasta i individualizacija u vaspitno-obrazovnom procesu. U empirijskoj studiji mješovitog dizajna, cilj je bio temeljitije utvrditi zastupljenost identifikovanja i uvažavanja individualnih mogućnosti djece predškolskog uzrasta u vaspitno-obrazovnom procesu, te sagledati prilike za unapređenje individualizacije iz perspektive vaspitača predškolske djece. U istraživanju je učestvovao 131 ispitanik – vaspitač predškolske djece JU Centra za predškolsko vaspitanje i obrazovanje Banja Luka. Glavni nalazi studije ukazuju da, iako vaspitači visoko vrednuju prepoznavanje i uvažavanje individualnih mogućnosti u radu s djecom, zastupljenije je prepoznavanja mogućnosti djece u odnosu na njihovo uvažavanje u praksi.

Ključne riječi:

djeca predškolskog uzrasta, individualne mogućnosti, individualizacija, vaspitači predškolske djece.

Adaptation and improvement of the educational process: Respecting children's differences from the perspective of educators

Aleksandra Šindić¹, Olivera Janjić², Jurka Lepičnik Vodopivec³

¹University of Banja Luka, Faculty of Philosophy, Bosnia and Herzegovina
aleksandra.sindic-radic@ff.unibl.org

²Center for Preschool Education, Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
oliverajanjic@gmail.com

³University Primorska, Faculty of Education, Koper, Slovenia
jurka.lepicnik@pef.upr.si

Each child is unique and irreplaceable, and one of the fundamental assumptions of modern educational processes is the respect for the child's personality and authenticity. The theoretical foundation of the work lies in the concepts of individual differences (capabilities) of preschool children and individualization in the educational process. In an empirical study of mixed design, the aim was to more thoroughly determine the prevalence of identifying and respecting the individual capabilities of preschool children in the educational process, and to assess opportunities for improving

individualization from the perspective of preschool teachers. The study involved 131 participants - preschool teachers from the Public Institution Center for Preschool Education Banja Luka. The main findings of the study indicate that, although teachers highly value the recognition and respect of individual capabilities in working with children, there is a greater prevalence of recognizing children's capabilities compared to their actual appreciation in practice.

Key words:

preschool children, individual capabilities, individualization, preschool teachers

Uvod

Pitanje različitosti je središnje pitanje u današnjoj kulturi i društvu, a opravdanost razlika i priznavanje njihovog punog vlasništva u svakom društvenom kontekstu, danas je opšti cilj društvenih razvojnih procesa (Bordigoni et al., 1993). Zaborniak-Sobczak (2022) ukazuje da individualne razlike djece treba smatrati resursom i bogatstvom obrazovanja. Savremeni kurikulumi i programi predškolskog vaspitanja i obrazovanja polaze od autentičnog djeteta, njegovog ličnog iskustva, znanja, vještina, interesovanja, stila učenja, pola, socijalnog konteksta iz kojeg dolaze (Hansen et al., 2000; Saifer et al., 2000). Djeca se razlikuju i po razvojnim aspektima koje su u određenom trenutku dostigla, te možemo govoriti o fizičkom, kognitivnom i socijalno-emocionalnim razvojnim specifičnostima (Jerković & Zotović, 2010; Woolfolk, 2016; Weissberg et al., 2015). Na predškolskom uzrastu, razlike u razvoju su naglašenije nego na starijim uzrastima. Vrlo je važno da se na individualne razlike gleda u kontekstu maksimalnog ostvarenja potencijala svakog pojedinca, a ne u svrhu poređenja (Šindić, 2021), te se može govoriti o individualnim mogućnostima (Lepičnik Vodopivec et al., 2024).

Kako navode Visković i Višnjic Jevtić (2019), razumijevanje djece kao ravnopravnih sudionika, te prilagođavanje njihovim potrebama i mogućnostima važni su pokazatelji kvalitete savremenoga vaspitanja i obrazovanja. Uvažavanje dječijih posebnosti i prilagođavanje vaspitno-obrazovnog procesa dječijim karakteristikama i predispozicijama predstavlja individualizaciju u vaspitanju i obrazovanju. Individualizovanje u vaspitanju i obrazovanju se vodi idejom da je posebnost djetetu urođena i prirodna i da je važno da bude prepoznata, te da je potrebno da se različitosti uvažavaju od početka razvoja djeteta, kako bi se omogućilo djetetu da prihvati sebe, vlastite sklonosti i potencijale i da ih razvija u odgovarajućem smjeru (Šindić, 2021). Zovak et al. (2021) uočavaju da dijete uči kroz aktivnosti koje su mu predstavljene od strane vaspitača, razvija vlastite kognitivne strategije, stilove učenja i kreativne potencijale, te bi se rano vaspitanje i obrazovanje trebalo temeljiti na razumijevanju djeteta kao individualne i posebne ličnosti s vlastitim promišljanjima i tempom učenja. Pieron (2001) posmatra individualizaciju kao pedagoški postupak kojim se djeci omogućava da obavljaju aktivnosti koje biraju sami ili uz pomoć vaspitača, a koje su u skladu sa njihovim stvarnim mogućnostima. Prema Popoviću (2021) individualizacija predstavlja način organizacije vaspitno-obrazovnog rada u kome se on usklađuje sa individualnim sposobnostima, razvojnim karakteristikama i karakteristikama u učenju svakog djeteta. Važno je usmjeriti

pažnju na načine kako prevladati i/ili ublažiti određene individualne teškoće djeteta (Kadum et al., 2019). Cilj individualizacije bi bio povećanje kvaliteta obrazovanosti svakog djeteta, kako onog s poteškoćama, tako i darovitog (Pastuović, 2001), te je u fokusu individualizovanog rada nastojanje da se suštinski upoznaju sva djeca sa kojima se radi (Popović, 2021).

Srodna istraživanja

Lepičnik Vodopivec et al. (2023) su ispitivali percepciju slovenačkih studenata predškolskog vaspitanja i vaspitača o razlikama između djece predškolskog uzrasta. Rezultati su pokazali da ispitanici prepoznaju postojanje individualnih razlika između djece u odnosu na posmatrane razvojne aspekte (fizički, socijalni, emocionalni i intelektualni), te da je njihova zastupljenost međuzavisna. Rezultati studije sprovedene u Slovačkoj ukazuju da učitelji i vaspitači poštuju različitosti, mogućnosti i različite obrazovne potrebe djece, pri čemu su izjave vaspitača afirmativnije (Cabanová & Kasáčová, 2022). Slično je utvrđeno i u studiji realizovanoj sa studentima predškolskog vaspitanja i vaspitačima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji (Lepičnik Vodopivec et al., 2024), te je ustanovljeno da ispitanici naglašenije prepoznaju individualne mogućnosti, nego što ih uvažavaju prilagođavanjem vaspitno-obrazovnog procesa. Tematska analiza intervjuja Kucirkova et al. (2021) otkrila je da vaspitno-obrazovni stručnjaci cijene svaku vrstu mogućnosti individualizacije (npr. prilagođavanje sadržaja, podrška učeničkom izboru). Ilić-Stošović i Nikolić (2012) su ispitivanjem nastavnika i vaspitača u Srbiji pokazali da 55.3% ispitanika smatra da ima problem u ostvarenju procesa individualizacije, a 60% ispitanika da ima problem u modifikaciji sadržaja nastavnog programa. Kada su u pitanju kompetencije za prilagođavanje vaspitno-obrazovnog procesa darovitoj djeci, Nikolić et al. (2017) su u svom istraživanju u Srbiji utvrdili da vaspitači smatraju da su nedovoljno osposobljeni za izradu pedagoškog profila i individualnog obrazovnog plana, te za individualizaciju vaspitno-obrazovnog procesa za darovitu djecu. Iako većina ispitivanih turskih vaspitača podržava ideju predškolske ustanove o uvažavanju potreba djece s preprekama u učenju i učešću, upravo zbog nedostatka znanja i vještina u vezi prilagođavanje prakse, u dosta slučajeva ne žele imati djecu sa poteškoćama u razvoju u svojim grupama (Akalin et al., 2014). U istraživanju Shevlin et al. (2012) su došli do uvida da su irski stručni saradnici u vaspitno-obrazovnom procesu zabrinuti oko sopstvenih individualnih kapaciteta i kapaciteta ustanova za razvoj inkluzivnog okruženja. Žyta i Kazanowski (2023) su, u istraživanju perspektive studenata predškolskog vaspitanja i inkluzivne pedagogije u Poljskoj, zaključili da ispitanici smatraju veoma značajnim visoku stručnost i razvijenost kompetencija vaspitača posebno u prilagođavanju rada djeci s poteškoćama. Slično, učitelji i studenti pedagoških fakulteta u Poljskoj posebnu pažnju posvećuju značaju razvoja kompetencija za individualizovanje vaspitno-obrazovnog rada u procesu inkluzije (Zaborniak-Sobczak, 2022).

Uvažavajući važnost prepoznavanja jedinstvenosti svakog djeteta i ulogu vaspiti-

tača u tom procesu, kao i prilagođavanja vaspitno-obrazovnog procesa stvarnim potrebama i autentičnoj ličnosti svakog pojedinca, te imajući u vidu da se sistemski pristupa individualizaciji u radu s djecom ranog i predškolskog uzrasta tek u 21. vijeku, posvetilo se proučavanju ove teme.

Metod

Istraživački dizajn

U ovom istraživanju empirijskog karaktera i mješovitog dizajna, korišćen je kvantitativni i kvalitativni pristup, s namjerom da se istraži procjena vaspitača o dječijim individualnim mogućnostima i njihovom uvažavanju u vrtićkoj praksi, te da se, iz ugla vaspitača, sagledaju pretpostavke unapređenja tih procesa. Kvantitativni pristup i deskriptivna metoda su omogućili istraživanje vaspitačke perspektive o individualizovanim procesima. Kvalitativni pristup putem SWOT analize je omogućio sagledavanje predispozicija za unapređenje tih procesa iz ugla vaspitača. S obzirom da je pedagoški adekvatnije govoriti o dječijim mogućnostima umjesto razlikama, istraživački cilj je temeljitije utvrditi zastupljenost identifikovanja i uvažavanja individualnih mogućnosti djece predškolskog uzrasta u vaspitno-obrazovnom procesu, te sagledati prilike za unapređenje individualizacije iz perspektive vaspitača predškolske djece.

U skladu s ciljem istraživanja definisane su i istraživačke hipoteze:

H1: Vaspitači prepoznaju individualne mogućnosti djece različitih razvojnih aspekata.

H2: Postoji povezanost zastupljenosti identifikovanja razlika ispitivanih aspekata razvoja kod djece predškolskog uzrasta od strane vaspitača.

H3: Postoje razlike u zastupljenosti identifikovanja i uvažavanja individualnih mogućnosti djece od strane vaspitača.

H4: Vaspitači prepoznaju interna i eksterna ograničenja i prednosti za unapređenje individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu u vrtićima Republike Srpske.

Prikupljanje relevantnih podataka realizovano je uz upotrebu istraživačkih tehnika anketiranja, skaliranja i intervjuisanja.

Uzorak

Uzorak istraživanja je prigodni i izdvojen je iz populacije vaspitača predškolske djece u Republici Srpskoj, BiH. Preciznije, u kvantitativnom dijelu istraživanja je učestvovao ukupno 131 vaspitač Centra za predškolsko vaspitanje i obrazovanje Banja Luka. Svi ispitanici su diplomirani vaspitači predškolske djece, odnosno s visokom stručnom spremom. Ostali podaci o strukturi i karakteristikama uzorka dati su u Tabeli 1. Uzorak nije bio ujednačen u odnosu na pol, godine starost i radni staž. Obuhvatao je 130 ispitanika ženskog pola (99.24%), dok je samo jedan ispitanik bio muškog pola (.76%). Najveći broj ispitanika činile su osobe starosti između 30 i 40 godina, njih 58 (44.28%), dok je najmanji broj ispitanika imao više od 50 godina starosti, njih 7 (5.34%). Najviše ispitanika je imalo radni staž ispod

10 godina, čak 83 (63.36%), a najmanje preko 30 godina, samo 3 (2.29%) ispitanika.

Tabela 1.

Struktura uzorka

Karakteristike uzorka		F	%
Pol	Ženski	130	99.24
	Muški	1	.76
Godine starosti	Do 30	32	24.43
	Od 30 do 40	58	44.28
	Od 40 do 50	34	25.95
	Više od 50	7	5.34
Godine radnog staža	Do 10 godina	83	63.36
	Od 10 do 20 godina	32	24.43
	Od 20 do 30 godine	13	9.92
	Više od 30 godine	3	2.29
Total		131	100.00

Napomena: f – frekvencija; % – procenat.

U kvalitativnom dijelu istraživanja, tokom SWOT analize, bilo je uključeno ukupno 7 učesnika – vaspitača predškolske djece iz navedenog uzorka.

Instrumenti i procedure

Podaci za kvantitativni dio istraživanja su prikupljeni putem online anketnog upitnika (Google Forms) nazvanog “Identifikovanje i uvažavanje individualnih mogućnosti djece iz perspektive vaspitača”. Ovaj instrument je posebno kreiran za potrebe istraživanja i modelovan je prema anketnom upitniku za procjenu individualizacije namijenjenom studentima predškolskog vaspitanja (Lepičnik Vodopivec et al., 2024). Pri oblikovanju ovog instrumenta uzeti su u obzir savremeni pristupi fizičkim, socijalnim, emocionalnim i kognitivnim specifičnostima djece predškolskog uzrasta (Jerković & Zotović, 2010; Woolfolk, 2016; Weissberg et al., 2015), kao i integracija tih specifičnosti u vaspitno-obrazovni proces (Šindić, 2021). Instrument se sastoji iz dva dijela. Prvi dio čine ajtemi koji se odnose na opšte generalije ispitanika (četiri ajtema). Drugi dio čini 25 ajtema s petostepenom skalom procjene Likertovog tipa, putem koje su ispitanici određivali stepen slaganja sa ponuđenim tvrdnjama (od 1 – *potpuno se ne slažem* do 5 – *potpuno se slažem*). Putem ovih ajtema prikupljeni su podaci o prepoznavanju i uvažavanju individualnih mogućnosti djece u grupi tokom vaspitno-obrazovnog procesa od strane vaspitača. Utvrđena je izrazito visoka pouzdanost instrumenta (N=25; $\alpha=0.97$).

Instrument koji je korišćen u kvalitativnom dijelu istraživanja, tokom SWOT analize, je polustrukturisani intervju sa šest glavnih pitanja o viziji, misiji, internim i eksternim prednostima i nedostacima unapređenja uvažavanja individualnih

moogućnosti djece predškolskog uzrasta od strane vaspitača.

Podaci za kvantitativno istraživanje su prikupljeni online putem, prvenstveno putem Vibera i društvene mreže Facebook. Na taj način je postignuto jednostavnije prikupljanje i olakšano unošenje podataka u bazu. U drugom dijelu istraživanja je realizovana SWOT analiza, a podaci su prikupljeni usmeno i „uživo“, što je omogućilo grupne, neposredne i dublje uvide.

Učešće u kvantitativnom i kvalitativnom istraživanju je bilo na dobrovoljnoj bazi. Tokom anketiranja uvažen je anonimni pristup. Takođe, istraživanje je realizovano uz poštovanje etičkog kodeksa i uz zadovoljenje svih pravnih odredbi. Ispitanicima je objašnjena svrha istraživanja, te da je iz tog razloga značajno davanje iskrenih, a ne socijalno poželjnih odgovora, kao i da će se podaci koristiti samo u naučne svrhe.

Analiza podataka

Prilikom analize dobijenih podataka primijenjen je statistički postupak sa elementima deskriptivnog pristupa.

Putem Kolmogorov-Smirnovog testa provjereno je da se distribucije istraživačkih varijabli, koje se odnose na individualne mogućnosti djece i njihovo uvažavanje u individualizovanom vaspitno-obrazovnom procesu, ne prostiru normalno (Tabela 2).

Tabela 2.

Test normalnosti rasporeda varijabli

Varijable	Kolmogorov-Smirnov ^a		
	Statistic	df	Sig.
Zastupljenost prepoznavanja ind. razlika/mogućnosti	.209	131	.000
Zastupljenost prepoznavanja soc. razlika/mogućnosti	.253	131	.000
Zastupljenost prepoz. emoc. razlika/mogućnosti	.235	131	.000
Zastupljenost prepoz. fizičkih razlika/mogućnosti	.191	131	.000
Zastupljenost individualizacije	.185	131	.000

Zbog toga su, prilikom analize dobijenih podataka, za utvrđivanje odnosa među ispitivanim varijablama (razlika i korelacija), primijenjeni neparametrijski statistički postupci (χ^2 - test; Spearmanov koeficijent). Podaci koji su prikupljeni, obrađeni su uz pomoć statističkog softvera IBM SPSS Statistics 26.

Rezultati

Identifikovanje individualnih mogućnosti djece

U Tabeli 3 su predstavljeni osnovni deskriptivni statistički pokazatelji zastupljenosti identifikovanja individualnih mogućnosti djece predškolskog uzrasta u odnosu na aspekte razvoja. Izračunate su vrijednosti aritmetičkih sredina (M) i standardnih devijacija (SD) za posmatrana obilježja i to: *Zastupljenost prepoznavanja mogućnosti intelektualnog aspekta* (M=4.30; SD=.846), *Zastupljenost prepoznavanja mogućnosti socijalnog aspekta* (M=4.42; SD=.880), *Zastupljenost prepoznavanja mogućnosti emocionalnog aspekta* (M=4.35; SD=.896), *Zastupljenost prepoznavanja mogućnosti fizičkog aspekta* (M=3.98; SD=.583). Mjera simetrije podataka u odnosu na srednju vrijednost, skjunis, uzima negativnu vrijednost, što ukazuje na negativnu asimetriju, odnosno da su vrijednosti pomjerene desno u odnosu na aritmetičku sredinu, tj. da su odgovori vezani za vrijednost veći od prosječnosti (naglašene zastupljenosti istraživanih fenomena). Na osnovu rezultata iz Tabele 3 i njihove interpretacije može se zaključiti da je prva hipoteza (H1) dokazana.

Tabela 3.

Deskriptivni statistički parametri prepoznavanja individualnih mogućnosti predškolske djece u odnosu na aspekte razvoja (intelektualni, socijalni, emocionalni, fizički)

Zastupljenost identifikovanja individualnih mogućnosti	N	Min	Max	M	SD	Sk
intelektualnog aspekta	131	1	5	4.30	.846	-2.36
socijalnog aspekta	131	1	5	4.42	.880	-2.76
emocionalnog aspekta	131	1	5	4.35	.896	-2.56
fizičkog aspekta	131	1	5	3.98	.583	-1.89

Napomena: N–broj ispitanika; Min–minimalna vrijednost; Max–maksimalna vrijednost; M–aritmetička sredina; SD–standardna devijacija; Sk–skjunis.

Povezanost zastupljenosti prepoznavanja razlika različitih razvojnih aspekata

Dobijeni Spearmanovi koeficijenti (Tabela 4) ukazuju na postojanje pozitivne statistički značajne korelacije među varijablama koje se odnose na zastupljenost prepoznavanja individualnih mogućnosti. Navedeni rezultati ukazuju na činjenicu da ako vaspitač bolje prepoznaje razlike među djecom jednog aspekta razvoja, bolje će prepoznavati i razlike među djecom u odnosu na druge aspekte razvoja i obrnuto. Rezultati predstavljeni tabelarno (Tabela 4) i njihova interpretacija dokazuju drugu hipotezu (H2).

Tabela 4.

Korelacija (Spearmanov koeficijent) zastupljenosti prepoznavanja razlika djece predškolskog uzrasta u odnosu na razvojne aspekte

Zastupljenost identifikovanja mogućnosti	intelektualnog aspekta	socijalnog aspekta	emocionalnog aspekta	fizičkog aspekta
intelektualnog aspekta				
socijalnog aspekta	.745**			
emocionalnog aspekta	.690**	.807**		
fizičkog aspekta	.464**	.579**	.565**	

Napomena: ** – Korelacija statistički značajna na nivou .01

Rezultati ukazuju da su zastupljenosti prepoznatih razlika u okviru pojedinih aspekata razvoja međuzavisne i povezane, te se prepoznavanje individualnih razlika/mogućnosti djece predškolskog uzrasta može posmatrati kao jedinstven fenomen, od čega se i pošlo u sljedećoj analizi čiji su rezultati predstavljeni tabelarno (Tabela 5 i Tabela 6).

Prepoznavanje i uvažavanje individualnih mogućnosti djece u vaspitnoj grupi u vrtiću

Neke od mjera centralne tendencije i varijabilnosti koje se odnose na prepoznavanje i uvažavanje individualnih razlika/mogućnosti putem individualizovanja vaspitno-obrazovnog procesa, predstavljene su u Tabeli 5. Izračunate visoke srednje vrijednosti varijabli *Zastupljenost identifikovanja individualnih mogućnosti* ($M=4.28$) i *Zastupljenost individualizacije* ($M=4.21$). Skjunis ima negativnu vrijednost, što ukazuje na negativnu asimetriju, odnosno da su vrijednosti pomjerene desno u odnosu na aritmetičku sredinu, tj. da su odgovori vezani za vrijednost veći od prosječnosti (naglašene zastupljenosti istraživanih fenomena). Ovi rezultati ukazuju na to da se individualne mogućnosti predškolske djece uočavaju i uvažavaju.

Tabela 5.

Deskriptivni statistički parametri prepoznavanja i uvažavanja individualnih mogućnosti predškolske djece od strane vaspitača

Zastupljenost	N	Min.	Max.	M	SD	Sk
Prepoznavanja ind. mogućnosti	131	1	5	4.28	.865	-2.75
Individualizacije	131	1	5	4.21	.747	-2.56

Napomena: N–broj ispitanika; Min–minimalna vrijednost; Max–maksimalna vrijednost; M–aritmetička sredina; SD–standardna devijacija; Sk–skjunis.

Prepoznavanja individualnih mogućnosti je naglašeniji od njihovog uvažavanja u prilagođenom vaspitno-obrazovnom procesu (Tabela 5). Da bi se utvrdilo da li je uočena razlika statistički značajna, provjerena je χ^2 testom. U Tabeli 6 predstavljeni su dobijeni rezultati ($\chi^2 = 2\ 302.32$; $p = .00$) koji ukazuju da postoje statistički značajne razlike prepoznavanja i uvažavanja individualnih mogućnosti djece od strane vaspitača, čime je dokazana treća hipoteza (H3).

Tabela 6.

Razlike između zastupljenosti prepoznavanja i uvažavanja individualnih mogućnosti djece u vaspitno-obrazovnom procesu

	χ^2	p
Zastupljenost prepoznavanja i uvažavanja individualnih mogućnosti	2 302.316	.000

Napomena: χ^2 - Hi kvadrat; p - nivo statističke značajnosti Hi kvadrata

Interna i eksterna ograničenja i prednosti unapređenja individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu u vrtićima Republike Srpske

Sagledana vizija vaspitača o idealnom prepoznavanju i uvažavanju individualnih mogućnosti djece predstavlja potpuno individualizovan pristup svakom djetetu tokom vaspitno-obrazovnog procesa, odnosno pristup koji je u skladu s dječijim sklonostima, talentima i poteškoćama, počevši od najmlađih starosnih grupa.

Misija predškolske ustanove u tim procesima, koju vaspitači nalaze, je interdisciplinarni pristup u radu sa djecom, koji uključuje stručne saradnike iz različitih područja koja se bave dječijim razvojem, razmjenu dobre prakse, kontinuirano usavršavanje stručnog kadra, orijentisanost ka ciljevima sa fokusom na dobrobiti svakog djeteta.

S jedne strane, prezentovani su interni i eksterni faktori koji utiču na proces individualizacije djece sa i bez poteškoća, dok su s druge strane prikazane pozitivne i negativne spoljašnje okolnosti bitne za unapređenje procesa (Tabela 7). Dobijeni odgovori predstavljaju uvide vaspitača o stanju sistema predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Republici Srpskoj s aspekta individualizacije. Time je potvrđeno da vaspitači prepoznaju interna i eksterna ograničenja i prednosti unapređenja individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu u vrtićima Republike Srpske.

Tabela 7.

Interni i eksterni faktori koji podstiču ili otežavaju individualizovane procese u vrtićima u Republici Srpskoj - SWOT analiza

	Pozitivne okolnosti	Otežavajuće okolnosti
Interni uticaji	<p>SNAGE</p> <ul style="list-style-type: none"> - Iskustvo u radu sa djecom različitog stepena razvoja, afiniteta, ponašanja i mogućnosti i uvažavanje razlika; - Razmjena iskustva s kolegama i samousavršavanje; - Dobra saradnja sa drugim vaspitačima iz kolektiva. 	<p>SLABOSTI</p> <ul style="list-style-type: none"> - Neadekvatan kvalitet i kvantitet stručnih saradnika; - Veliki broj djece u grupama; - Nedostatak didaktičkih materijala; - Nedostatak svijesti o različitosti među djecom i naglasak na konceptu prosječnog djeteta; - Nedovoljna satisfakcija vaspitača; - Ograničena podrška od strane menadžmenta vaspitno-obrazovnih ustanova.
Eksterni uticaji	<p>PRILIKE</p> <ul style="list-style-type: none"> - Uspostavljanje partnerstva sa organizacijama koje se bave inkluzijom, - Jačanje kompetencija vaspitača kroz različite seminare o prilagođavanju vaspitno-obrazovnog rada; - Edukacije namijenjene za praktičan rad s djecom sa poteškoćama u razvoju; - Postojanje jasnih prosvjetnih politika i procedura kao podrške individualizaciji i inkluziji; - Podrška od roditelja djece iz vrtića i partnerstvo s njima. 	<p>PRIJETNJE</p> <ul style="list-style-type: none"> - Predrasude o različitostima među djecom; - Ograničena finansijska sredstava za sprovođenje inkluzije; - Nedovoljna podrška inkluziji od strane viših institucionalnih nivoa.

Diskusija

Jedan od bitnih nalaza rada je da vaspitači naglašeno prepoznaju individualne mogućnosti djece predškolskog uzrasta. Isto tako, rezultati istraživanja Lepičnik Vodopivec et al. (2023), sa studentima predškolskog vaspitanja Pedagoškog fakulteta Univerziteta Primorska, ukazuju da budući vaspitači naglašeno prepoznaju individualne razlike predškolske djece različitih aspekata razvoja, što je potvrđeno i u istraživanju sa studentima Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci i Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti u Puli, Hrvatska (Lepičnik Vodopivec et al., 2024), kao i s vaspitačima u Slovačkoj (Cabanová & Kasáčová, 2022).

Kao što je svako dijete jedinstvena i neponovljiva osoba, tako, i kad se govori o grupama u vrtiću, svaka grupa djece je specifična, te se na osnovu posmatranja djece, sagledavanja njihovih zajedničkih interesovanja, sposobnosti i znanja, potreba i želja, ali i stručnosti vaspitača, vrši planiranje rada i prilagođavanje realnim potrebama djece (Šindić, 2021). U radu s djecom je važan senzibilitet i spremnost za posmatranje i slušanje djece (Kramer, 1994), prepoznavanje, razumijevanje i poštovanje različitosti (Klemenović, 2014). Samo kada to postoji može se razviti kultura u predškolskim ustanovama koja podrazumijeva ravnopravnost, razumijevanje potreba svakog djeteta, prilagođenost različitim stilovima i dinamici učenja, kao i različitim mogućnostima izražavanja svakog djeteta (Kudek-Mirošević & Jurčević-Lozančić, 2014).

Druga činjenica, na koju ukazuju nalazi ovog istraživanja, je ta da ako vaspitači uočavaju razvojne razlike jednog aspekta (npr. socijalni), velika je vjerovatnoća da će prepoznati razlike i svih drugih aspekata razvoja djeteta, što upućuje na zaključak da se razlike među djecom mogu posmatrati kao kompletan i jedinstven fenomen. Do sličnih rezultata su došli Lepičnik Vodopivec et al. (2023), na uzorku slovenačkih studenata predškolskog vaspitanja

Rezultati pokazuju da vaspitači najviše prepoznaju zastupljenost socijalnih mogućnosti kod djece predškolskog uzrasta, zatim emocionalne, intelektualne i na kraju fizičke. Dobijeni rezultati su jako interesantni, s obzirom na činjenicu da su kod djece najočiglednije fizičke specifičnosti koje je najlakše prepoznati. Istraživanje je pokazalo da vaspitači u Republici Srpskoj, prvo i u najvećem obimu, uočavaju posebnosti zasnovane na socijalnim interakcijama, a da se najmanje uočava fizički aspekt, iz čega se opet može zaključiti da se u Republici Srpskoj sprovodi takva vaspitna praksa koja u prvi plan stavlja akcenat na društvene aktivnosti i odnose među djecom. Prepoznavanje socio-emocionalnih mogućnosti kod djece je veoma značajno, jer omogućava vaspitačima da pomognu djeci u razvijanju svijesti o sebi, svojim karakteristikama, sličnostima i razlikama u odnosu na drugu djecu, samopouzdanje, emocionalnu stabilnost, toleranciju, kritičko i kreativno mišljenje (Sovilj, 2013).

Iako su rezultati pokazali visok stepen prepoznavanja i uvažavanja individualnih mogućnosti djece od strane vaspitača, te prilagođavanja vaspitno-obrazovnog procesa u smjeru individualizacije, dobijene su statistički značajne razlike između ova dva fenomena. Uočava se da je uvažavanje različitosti (individualizovani proces) manje zastupljeno od prepoznavanja individualnih specifičnosti kod djece. Rezultati istraživanja Lepičnik Vodopivec et al. (2024), na uzorku od 321 ispitanika predškolskog profesionalnog usmjerenja iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, ukazuju na sličnu tendenciju, dok studija Šindić et al. (2024) razotkriva da studenti predškolskog profesionalnog usmjerenja naglašenije prepoznaju i reaguju na kognitivne nego nekognitivne specifičnosti djece. Rezultati brojnih istraživanja ukazuju na moguće razloge neoptimalnog individualizovanja u skladu s potrebama. Savremena istraživanja ukazuju na činjenicu da iako vaspitno-obrazovni stručnjaci cijene svaku vrstu mogućnosti individualizacije (Kucirkova et al., 2021), nailaze na teškoće pri prilagođavanju prakse za individualizaciji s darovitim (Ilić-Stošović & Nikolić, 2012; Nikolić et al., 2017) i djecom s poteškoćama u razvoju (Akalin et al., 2014; Shevlin et al., 2012). Visoka stručnost i razvijenost kompetencija vaspitača za realizaciju individualizacije (Žyta & Kazanowski, 2023; Zaborniak-Sobczak, 2022) nameće se kao jedno od rješenje za prevazilaženje navedenih teškoća.

Dobijeni nalazi se još šire i temeljitije razumiju uz pomoć kvalitativnih rezultata SWOT analize realizovane u ovoj studiji, koji ukazuju na slabosti i prijetnje u prilagođavanja vaspitno-obrazovnog procesa individualnim specifičnostima djece. To su velik broj djece u grupi, neadekvatan kvalitet i kvantitet stručnih saradnika i ograničena podrška od strane menadžmenta vaspitno-obrazovnih institucija. Nave-

dene slabosti i prijetnje su u skladu sa nalazima dosadašnjih istraživanja (Fuchs, 2010; Shevlin et al., 2013).

SWOT analiza posjeduje socijalno kontekstualnu osjetljivost, naglasak na procesu i promjenama, daje uvid u autentično viđenje učesnika, direktan kontakt istraživača s problemom, a vaspitač postaje istraživač vlastite prakse kroz proces dugoročnog sagledavanja uloge predškولstva, uz iznalaženje ideja i elemenata planiranja i kreiranja strategija razvoja (Šindić, 2020). Analizom su dublje sagledani uvidi vaspitača koji odražavaju stanje sistema predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Republici Srpskoj s aspekta individualizacije. Vaspitači kao viziju u radu nalaze potpuno individualizovan pristup svakom djetetu, a kao misiju interdisciplinarni pristup, uz kontinuirano usavršavanje stručnog kadra. Iz rezultata SWOT analize, može se zaključiti da vaspitači, za snage unutar vrtića za idealno prilagođen vaspitno-obrazovni proces individualnim mogućnostima svakog djeteta u predškolskoj ustanovi, naglašavaju vlastito iskustvo i međusobnu razmjenu iskustva o radu s djecom različitog stepena razvoja, želja, mogućnosti i ponašanja i uvažavanje dječijih individualnih potreba, te saradnju s drugim vaspitačima. Međutim, s druge strane, smatraju da su slabosti neadekvatan kvalitet i broj stručnih saradnika, veliki broj djece u grupama, nedostatak materijala za rad sa djecom, izostanak svijesti o jedinstvenosti svakog djeteta i naglasak na ustanovljenim normama za svaki uzrast u odnosu na prosjek, kao i smanjeno zadovoljstvo vaspitača. Kao prilike iz društvene zajednice za unapređenje individualizacije, vaspitači navode postojanje jasnih prosvjetnih politika i procedura za vrtiće, te programa edukacije u svrhu jačanja kompetencija vaspitača i edukovanja za rad sa djecom s poteškoćama u razvoju, partnerstvo s organizacijama zaduženim za inkluziju. Vaspitači kao društvene prijetnje navode prisustvo predrasuda o individualnim razlikama, a i ograničenje u pogledu finansijskih sredstava i podrške za ostvarenje procesa inkluzije od viših institucionalnih nivoa.

Ograničenja i prijedlozi za buduća istraživanja

Ograničenje istraživanje je što se ono zasniva isključivo na samoprocjeni vaspitača, te bi iz tog razloga bilo poželjno uključiti i druge aktere vaspitno-obrazovnog procesa i sagledati njihove perspektive. Takođe, ograničenja u ovom istraživanju je neujednačenost ispitanika po polu. U istraživanju je učestvovao samo jedan ispitanik muškog pola, što je u skladu sa činjenicom da se za izbor zanimanja vaspitača češće odlučuju osobe ženskog pola (Zaharijević, 2021).

Na osnovu rezultata SWOT analize, neke od varijabli koje bi se mogle uvesti u buduća istraživanja o prilagođavanju vaspitno-obrazovnog procesa individualnim specifičnostima djece su: broj predškولaca u grupi, kompetencije vaspitača za individualizovani rad, motivisanost i lična satisfakcija vaspitača.

Zaključak

Istraživanje jasno ističe važnost prepoznavanja i uvažavanja različitosti djece u predškolskim ustanovama. Vaspitači su ključni u procesu prilagođavanja vas-

pitno-obrazovnog rada razvojnim specifičnostima svakog djeteta, te je potrebno kontinuirano podržavati njihovu stručnost i senzibilitet. Iako postoje snage poput iskustva u radu s djecom i saradnje s roditeljima, kao i prilike poput stručnog usavršavanja, susreću se i s izazovima poput nedostatka stručnih kadrova i finansijska ograničenja. Ključno je usmjeriti napore na unapređenje svijesti o jedinstvenosti svakog djeteta i podršku vaspitačima kroz interdisciplinarni pristup i kontinuirano usavršavanje, kako bi se osigurala kvalitetna i individualizovana podrška svakom djetetu u vrtiću.

Reference

- Akalin, S., Demir, Ş., Sucuoğlu, B., Bakkaoglu, H., & İçsen, F. (2014). The needs of inclusive preschool teachers about inclusive practices. *Eurasian Journal of Educational Research*, 14(2), 39–60. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1057302.pdf>
- Bordigoni, F., Casini, L., Catarsi, E., Faenzi, G., Fortunati, A., Frangili, S., ... & Saitta, L. (1993). *Gli indicatori di qualità per l'asilo nido*. Istituto degli Innocenti. <https://www.minoritoscana.it/sites/default/files/gli%20indicatori%20della%20qualita.pdf>
- Fuchs, W. W. (2010). Examining teachers' perceived barriers associated with inclusion. *Southeastern Regional Association of Teacher Educators Journal*, 19(1), 30–35.
- Hansen, K. A., Kaufman, R. K., & Saifer, S. (2000). *Obrazovanje i kultura demokratije*. Centar za obrazovanje inicijative Step by step.
- Ilić-Stošević, D., & Nikolić, S. (2012). Analiza samoprocene nastavnika o pripremljenosti za izradu i realizaciju Individualnih obrazovnih planova. U M. Gligorović (Ed.) *Zbornik radova-Godišnja prezentacija rezultata naučno-istraživačkih projekata Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju* (pp. 125–134). Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Kadum S., Brkljača, J., & Šiško, T., (2019). Projekt "Male pričalice" – Osnovna škola Veruda. U S. Radetić-Paić (Ed.), *Programi prevencije problema u ponašanju u lokalnoj zajednici* (pp. 93–106). Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.
- Klemenović, J. (2014). *Spremnost za školu u inkluzivnom kontekstu*. Filozofski fakultet Univerzitet Novi Sad.
- Kramer, J. F. (1994). Defining competence as readiness to learn. U S. G. Goffin, & D. Day (Eds.), *New perspectives in early childhood teacher education: Bringing practitioners into the debate* (pp. 29–36). Teachers College.
- Kucirkova, N., Gerard, L., & Linn, M. C. (2021). Designing personalised instruction: A research and design framework. *British Journal of Educational Technology*, 52, 1839–1861. <https://doi.org/10.1111/bjet.13119>
- Kudek-Mirošević, J., & Jurčević-Lozančić, A. (2014). Stavovi odgojitelja i učitelja o provedbi inkluzije u redovitim predškolskim ustanovama i osnovnim školama. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 50, 17–29. <https://hrcak.srce.hr/130957>
- Lepičnik Vodopivec, J., Kadum, S., & Šindić, A. (2024). Students' perspective on the individual abilities of children and their appreciation of the educational process. *The New Educational Review*, 75(1), 413–424. <https://doi.org/10.15804/tner.2024.75.1.09>
- Lepičnik-Vodopivec, J., Kovačić Kuzmič, M., & Šindić, A. (2023). Individualne razlike djece predškolskog uzrasta iz perspektive studenata. U S. Marinković (Ed.) *Savremeno predškolsko vaspitanje i obrazovanje – tendencije, izazovi i mogućnosti*. (pp. 125–134). Univerzitet u Kragujevcu, Pedagoški fakultet.
- Nikolić, M., Grandić, R., & Pavlović, M. (2017). The competences of preschool teachers for working with gifted children. *Teaching Innovations*, 1(30), 43–54. <https://doi.org/10.5937/inovacije1701043N>
- Pastuović, N. (2001.). *Hrvatska u 21. stoljeću: Odgoj i obrazovanje - Bijeli dokument o hrvatskom obrazovanju*. Ured za strategiju razvitka Republike Hrvatske.
- Popović, D. (2021). *Individualizacija u nastavi*. Zavod za školstvo.
- Saifer, S., Baumann, M., Isenberg, J., & Jalongo, M. (2000). *Individualizirana nastava u ranom odgoju djece*. COI Step by Step.
- Shevlin, M., Winter, E., & Flynn, P. (2013). Developing Inclusive Practice: Teacher Perceptions of Opportunities and Constraints in the Republic of Ireland. *International Journal of Inclusive Education*, 17(10), 1119–1133. <https://doi.org/10.1080/13603116.2012.742143>
- Sovilj, M. (2013). Uloga i značaj emocionalnog govornog izraza u vaspitanju i obrazovanju djece. U M. Nikolić (Ed.) *Unapređenje kvaliteta života djece i mladih* (pp. 41–51). Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli.
- Šindić, A. (2019). Perspektive vaspitanja djece jasličke dobi u Bosni i Hercegovini. U S. Čotar Konrad (Ed.) *Vloga vrtca pri vzgoji otroka prvega starostnega obdobja*. (pp. 77–89). Založba Univerze na Primorskem, Knjižnica Ludus.
- Šindić, A. (2021). *Individualizacija u vaspitanju i obrazovanju na*

- predškolskom uzrastu*. Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Filozofski fakultet Univerziteta u Ljubljani.
- Šindić, A., Kadum, S., & Lepičnik Vodopivec, J. (2024). Factors of recognition and respecting individual differences in the educational process from the students' point of view. *International Review*, 3-4. 62–67. <https://doi.org/10.5937/intrev2404062S>
- Visković, I., & Višnjić Jetvić, A. (2019). *Je li važnije putovati ili stići*. Alfa.
- Zaborniak-Sobczak, M. (2022). Beliefs on Inclusive Education Among Teachers and Students of Pedagogical Faculties in South-Eastern Poland. *The New Educational Review*, 70. 133–144. <https://doi.org/10.15804/tner.2022.70.4.11>
- Zaharijević, A. (2021). *Na šta mislimo kada kažemo... Pобољшanje položaja žena*. Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
- Zovak, M., Bačaneč Jurman, A. M., Čavar, M., & Martić, L. (2021). Kvalitetno vođenje u odgojno-obrazovnoj ustanovi: Od djeteta do ravnatelja. U A. Višnjić-Jevtić, M. Galinec & H. Biškup (Eds.), *Zajedno rastemo-suradnički odnosi u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju*. (pp. 8–11). Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Dječji vrtić „Cvrčak“ Čakovec.
- Žyta, A., & Kazanowski, Z. (2023). Students' perception of teachers' professional competence in working with pupils with intellectual disabilities. *The New Educational Review*, 71. 1839–1861. <https://doi.org/10.15804/tner.23.71.1.18>